

Ordet og kirken

I takknemlighet tilegnet Stein Erik Foss

Av Jan Bygstad

Minneskrift ved SEF's bortgang, Arkenhefte nr. 11 (ny serie) 2003.

Stein Erik Foss var i over 15 år fast medlem av styret i lokallaget i FBB Bjørgvin, i flere perioder som nestformann. Hans troskap mot kirken og Skriften husker vi med takk, likeledes hans klare syn og uoppslitelige humør som aldri ga rom for motløshet. Som sokneprest i Johannes stod Stein Erik både som vertskap og medarrangør for de to store bekjennelsesmøtene i Bergen på Bots- og bededag 1998 og 2001. For min egen del har jeg hatt gleden av å kjenne Stein Erik like fra tidlig i studietiden på 70-tallet. Understående tema husker jeg godt som gjenstand for diskusjon og samtaler oss imellom den gang.

Da jeg i studietiden stiftet bekjentskap med Torleif Bomans bok *Europas kultur og den jødiske arv* (Gyldendal 1972), innebar dette noe av en aha-opplevelse. Rett nok var dette bare en kort populærversjon av hans doktorarbeid *Das hebräische Denken im vergleich mit dem griechischen* (Göttingen 1968), men den hadde så mange spennende perspektiver og nye innfallsvinkler for en novise i teologien, at boka forløste mye fruktbar teologisk erkjennelse og arbeid. I ettertid har jeg forstått at Bomans teser har måttet tåle til dels tung kritikk, og neppe holder med tanke på en del av de vidtrekkende konsekvenser han drar av sine iakttagelser. Ikke minst er den skarpe skillelinjen mellom jødisk og hellenistisk kultur som han forutsatte, vanskelig å forsvare. Likevel er det meget Bomans fortjeneste at en også i teologien er blitt oppmerksom på den nære sammenhengen det er mellom språk og tanke, og at språkets struktur med nødvendighet er uttrykk også for tankens struktur. Med andre ord: Det gamle testamentes språk svarer nøye til den virkelighetsforståelse som åpenbaringen bærer i seg.

En av Bomans iakttagelser handler om hvordan GT først og fremst representerer en *ord*-kultur, mens dens greske motstykke først og fremst er en *billed*-kultur. Med den følge at i Europas gresk-påvirkede kulturkrets er det synssansen som blir den primære, mens det i gammeltestamentlig sammenheng er hørselssansen som er dominant. Akkurat dette har et tankevekkende nedslag i Sinaiberetningen slik den er gjengitt i 5. Mosebok:

Da kom dere nær til og stod nedenfor fjellet, mens fjellet stod i lys lue like til himmelen. Der var mørke og skyer og skodde. Og Herren talte til dere midt ut av ilden. Dere hørte lyden av ordene, men noen skikkelse så dere ikke, dere hørte bare en røst

Så ta dere nå vel i vare, så sant dere har deres liv kjært. Dere så ingen skikkelse den dagen Herren talte til dere på Horeb midt ut av ilden. Derfor må dere ikke

handle så ille at dere lager noe utskåret bilde, noe slags avgudsbilde (5 Mos 4, 11f. 15f)

To ganger understrekes det at når Herren åpenbarer seg, *så de ingen skikkelse*. Israels Gud åpenbarer seg, men kan ikke sees! For en moderne europeer er dette paradoksalt. Men for det gamle gudsfolk er det dagklart hva som ligger i dette: Gud åpenbarer seg gjennom *talte ord*. Derfor er *øret* den sans som tas i bruk når Gud bryter inn i menneskets verden, - synssansen sjaltes ut idet Gud tilhyller seg i mørke og skodde:

Skyer og mørke er rundt omkring ham, rettferd og rett er hans trones grunnvoll.
(Sal 97, 2)

Guds folk kjennetegnes derfor ikke av hellige bilder, men av hellige ord. Israel får aldri lage seg bilder av sin Gud, og i helligdommen finnes ingen statue som skal representere eller symbolisere Den hellige. I stedet er helligdommen stedet for - ved siden av ofringene - lesning og sang av det hellige ordet.

En slående parallell til dette finner vi i "søndagsskolefortellingen" om den lille Samuel (1Sam 3). Når gutten ikke forstår hvem som kaller på ham, forklares dette med at

Samuel kjente enda ikke Herren; for Herrens ord var enda ikke åpenbart for ham.
(1 Sam 3, 7)

Israels Gud er en Gud som kan "kjennes", som en m.a.o. kan stå i et personlig-gjensidig (jeg - du) forhold til, et forhold som konstitueres og skapes ved at "Herrens ord blir åpenbart". Og Samuel blir en som får ordet åpenbart, noe som får de mest avgjørende konsekvenser for hele folket. Dette kommer til uttrykk i avslutningen av kapitlet, der vi hører at

Herren blev ved å la sig se i Silo; for Herren åpenbarte sig for Samuel i Silo ved Herrens ord. (1 Sam 3, 21)

Selv når Gud "lar seg se", skjer dette i og med *ord*. Resten av GT er en sammenhengende stadfestelse av dette grunndatum.

At Gud taler, dvs. at ord og språk er Guds kommunikasjonsform med mennesket, er et fundamentalt faktum i åpenbaringen. Vi møter den Gud som *taler* allerede i skapelsens "Bli lys!" hvor Ordet fra Guds munn er bærer av tilblivelsens mysterium. Når mennesket er dannet av jordens muld og er blitt til "en levende sjel" etter at Gud har blåst "livsens ånde i hans nese", taler han så *til* og *med* Adam. Språket er m.a.o. gitt av Gud - det er han som begynner å tale, for at mennesket i sin tur kan svare. Og det nyskapede menneskets første gjerning, består i å gi skapningen navn. Dette er ikke bare uttrykk for at mennesket står *over* skapningen for øvrig, men også for at *språket definerer forholdet til skaperverket*. Uten språk er det ingen forståelse. Uten språk blir intet forhold annet enn stykkevis.

Språket er det grunnleggende kommunikasjonsmiddel i ethvert menneskelig forhold. Der ordene forstummet og tausheten råder, står istiden for døren. Mer enn noe gjelder dette i det næreste av alle menneskelige fellesskap, i ekteskapet. Intet er som ordet fellesskapskonstituerende. Nøyaktig det samme gjelder i gudsforholdet. Også her er det tale om fellesskap mellom personer, mellom et *jeg* og et *du*. Skriftens Gud er ikke en taus og utilnærmelig makt, det numinøse mysterium hinsides ethvert ord. Han er Den levende *Jeg er den jeg er*, som *taler* og dermed innbyr til kommunikasjon og skaper fellesskap. Der denne dimensjon i kristentroen tas bort eller anfektes, oppløser en den bibelske åpenbaring fra grunnen av, og en står tilbake med panteismens eller mystikkens

upersonlige dyp. Skriftens Gud er *person*, og derfor er skriftens Gud en *ordets Gud*, den verbale Gud. Om avgudene lyder det i motsetning til dette:

De har munn, men de taler ikke; de har ører, men hører ikke (Salm 115)

I den moderne og postmoderne kultur har vi sett en økende grad av angrep på og mistillit til språket. En er trett av de mange ord, og i mediekulturen overtar bildene ordets plass. Neil Postman har i sitt essay *Vi morer oss til døde* (Gyldendal 1987) på overbevisende måte pekt på fjernsynets rolle i kulturen: Flimrende og stadig skiftende bilder brukes som lykkepiller ("Soma" i Huxley's *Brave new world*) mot kjedsomheten og tomheten, med en følge at resonnementer og dypere forståelse blir borte. Personene i dette univers mister realitet, - de blir "image". Overflate er alt, innhold ubetydelig.

I teologi og kirkeliv møter vi en pendant til mistilliten til språket i det negative forhold mange har til forkynnelsen. "Ordkirken" er et skjellsord, prekenen skal være kortest mulig, og en nedvurderer forkynnelsen for å erstatte den med sakramentale handlinger. Og - selvfølgelig (teologien er altfor ofte epigonenes forum) - har vi fått en avlegger i teologien av Derida's dekonstruktivisme: Språk er i seg selv ikke meningsbærende, all mening konstrueres av mottageren uten at det gir noen som helst sann forståelse av hva avsenderen har ment. Den enkelte mottager lager bare hver sitt *bilde*, et bilde som pr. definisjon ikke kan ha noe med virkeligheten å gjøre. Dette er ikke annet enn en språklig variant av Kants "Ding für mich", der virkeligheten blir transcendent, og derfor prinsipielt utilgjengelig. Når dette får sin anvendelse på Skriftens ord og språk, blir Ordet ikke lenger *åpenbaring* men *tilhylling*: Ordene skjuler Gud i stedet for å avsløre hans vesen.

Her er det at den kristne kirke på ny må besinne seg på evangeliets grunnleggende "I begynnelsen var Ordet, - - - og Ordet var Gud" (Joh 1,1f). Det sies altså ikke at det var "mysteriet" som var i begynnelsen, eller "kaos" eller "intet". Det er *Ordet* som er alle tings opphav, som konstituerer alt det skapte, for så selv å tre inn i den skapte virkelighet: "Ordet ble kjød" Den hellige Gud har på denne måten identifisert seg med ordet, noe som innebærer at å tro på åpenbaringens Gud er ensbetydende med å tro på Ordets Gud.

Konstituerende for kristen tro er m.a.o. ikke bare treenighetsdogmet eller inkarnasjonen, troen på skapelsen og fullendelsen, men like meget bekjennelsen til ordet og dets rolle. Gud Herren *taler* fra begynnelsen til enden. Derfor er en sann kristen kirke også en kirke som taler. Likesom Ordet er kirkens grunn, ligger kirkens eksistensberettigelse i dens forkynnelse. Å være kristen kirke i et postmoderne samfunn handler derfor om å være motkultur også på dette området: Vi skammer oss ikke over forkynnelsens ord, men akter og ærer det som Guds store gave til mennesket både i skapelse og frelse.

Etter at Gud fordom hadde talt mange ganger og på mange måter til fedrene ved profetene, så har han i disse siste dager talt til oss ved Sønnen (Hebr 1, 1)

Derfor kan vi også som kristen kirke istemme Davids lovprisning:

Ved Gud priser jeg ordet; ved Herren priser jeg ordet. (Sal 56, 11)

Jan Bygstad